

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.101.8:808]:316.77

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-11

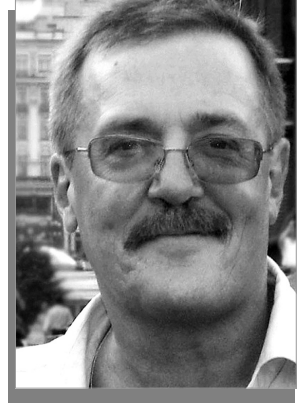
І. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії

Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків

e-mail: ivtimoshenkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9241-9842>

О. М. НАЩЕКИНА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», Україна,
м. Харків

e-mail: nashchekina_olga@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2578-1109>

МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ДЗЕРКАЛІ РИТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МЕТОДУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ¹

У статті розкрито зміст риторичної концепції методу економічної науки. Надано загальну характеристику сучасних напрямів порівняльних досліджень соціально-економічного розвитку країн світу і проведено аналіз деяких із них у контексті тлу-

---

¹ © Тимошенко І. В., Нашечкіна О. М., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

мачення економіки як риторики. Обґрунтовано загальний висновок про те, що найбільш продуктивною методологічною основою дослідження та інтерпретації даних міжнародних порівняльних досліджень є економічна риторика.

Ключові слова: економічна методологія, метод економічної науки, економічна риторика, економіка як риторика, міжнародні порівняльні дослідження.

JEL Classification: A12, B41, C81, C82, D83, D89, O11, O12.

Постановка проблеми. Однією з проблем, які постійно дискутуються в економічній науці з моменту її виникнення, є вибір її предмета і методу. І з цієї точки зору черговий спалах інтересу до цієї одвічної проблеми на рубежі століть не з'явився чимось несподіваним або принципово новим. Утім сучасний етап дискусій навколо і з приводу методології економічної науки має цілу низку принципових якісних особливостей. Не претендуючи на їх вичерпну інвентаризацію, зупинимось на двох найбільш значущих із нашої точки зору.

Як слушно зауважує Д. Коландер: «Економічна наука нового тисячоліття зросла з неокласичної економіки за 100 останніх років. Швидкість змін, що відбувалися у ній, з часом збільшувалася: у першій половині XXI ст. професія економіста змінилася настільки ж сильно або навіть сильніше, ніж за другу половину XX ст. Зміни відбувалися під впливом як внутрішніх протиріч у самій професії в другій половині XX ст., так і завдяки технологічним змінам, що вплинули на методи економічних досліджень і на структуру вищої освіти в цілому» [1, с. 381].

По-перше, з точки зору більшості як виробників економічного знання (учених, дослідників), так і його споживачів (від студентів, які вивчають економічні дисципліни, до урядовців, які розробляють економічні стратегії розвитку своїх країн), економічна наука стала розглядатися не як академічна дисципліна (чиста теорія), а саме як прикладна наука, основним завданням якої є не конструювання витончених схем, не креслення бездоганних абстрактних формул, а практична розробка рекомендацій щодо оптимізації використання обмежених ресурсів із метою зміцнення конкурентоспроможності акторів на всіх рівнях і в усіх ланках економічної системи – від окремого підприємця до держави в цілому.

Як зазначає О. Ананьїн, «прикладна економіка – це широкий спектр досліджень, які пов'язані з діагностикою реальних економік, їх підсистем і елементів; прогнозуванням соціально-економічних процесів; розробкою економіко-політичних стратегій і програм, варіантів реформування економічних інститутів (інституційним дизайном). Прикладна економіка – це лише частина системи економічного знання, але така частина, без зв'язку з якою еконо-

мічна наука в більш вузькому сенсі слова втрачає самий сенс свого існування» [2, с. 32].

По-друге, стрімке зростання процесів глобалізації і розвиток НІКТ (нових інформаційних і комунікаційних технологій) не тільки сприяли подальшому посиленню та загостренню міжнародної конкуренції, але, крім того, радикально вплинули на форми і методи конкуренції. Дедалі більшу роль у ній стали відігравати міжнародний маркетинг і різноманітні напрями реалізації «м'якої сили» в широкому діапазоні засобів застосування (починаючи з переманювання до своєї країни найбільш талановитих і перспективних резидентів зарубіжних країн через міжнародні наукові та студентські обміни й закінчуючи пристосуванням міжнародних рейтингових досліджень до завдань реклами й PR власних країн).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте «традиційна» – неокласична – методологія основної течії економічної науки (mainstream) виявилася неспроможною знайти відповіді на ті виклики, що висунули перед нею ці зміни. І у зв'язку з цим Ц. Гріліхес слушно зауважував: «Усі наші теоретичні розробки в основному виходять із того припущення, що ми вже досягли кінцевої межі, і тому далі можна рухатися лише вздовж цієї межі або хіба що спробувати дещо її пересунути, хоча пересувати її і важко, і ризиковано» [3, с. 160].

Формулювання цілей. Чи варто розраховувати на те, що такі часткові «покращення і поліпшення» дійсно дозволять знайти відповіді на ті питання, що постають наразі перед економічно наукою? Якщо так, то за якими критеріями варто оцінювати якість і досконалість цих змін? Пошук відповідей на ці питання, власне, і зумовив вибір проблематики цієї статті та визначив її структуру. Спочатку визначимо головні вразливості неокласичної або модерністської методології економічної науки, потім надамо загальну характеристику риторичної концепції методу, нарешті обґрунтуємо доцільність і перспективність використання риторичного методу і як загальної методології розвитку всієї сучасної економічної науки, і, зокрема, як методологічної основи аналізу міжнародних порівняльних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи фундаментальні методологічні основи розвитку головного русла сучасної економічної думки – «позитивної економічної науки» або «економічного модернізму», Д. МакКлоскі формулює «десять заповідей модернізму для економічної та інших наук», якими вона вважає такі [4, с. 195]:

1. Метою науки є прогнозування і контроль.
2. Тільки безпосередньо спостережувані наслідки або прогнози, що впливають із теорії, визначають її істинність.

3. Спостережуваність передбачає можливість об'єктивного і повторюваного експериментального підтвердження теорій, у той час як опитування респондентів не мають сенсу, оскільки у своїх відповідях люди можуть брехати.

4. Теорія може бути визнана помилковою лише в тому випадку, якщо буде доведено хибність емпіричних слідств із цієї теорії.

5. Наукову цінність має лише об'єктивна реальність. У той час як суб'єктивні «спостереження» (інтроспекція) не є науковим знанням.

6. Якщо знання про предмет не можуть бути виміряні та представлені як числові вирази, то вони не є науковими (постулат Кельвіна).

7. Якщо, формулюючи гіпотези, можна використовувати інтроспекцію, метафізичні вірування, естетику і т. ін., то це неприпустимо для обґрунтування гіпотези. Загальний стан науки в конкретний момент часу ніяк не впливає на істинність обґрунтувань, обґрунтування – поза часом.

8. Завдання методології полягає в тому, щоб відокремлювати наукове знання від ненаукового, а позитивне від нормативного.

9. Пояснення події буде науковим, якщо воно вмістить цю подію в один із загальних законів.

10. У судженнях учених немає місця для їх моральних або художніх цінностей.

Безсумнівно, що ці положення зустрічають заперечення та можуть бути оскаржені, виходячи з аналізу самого змісту, можливостей і завдань наукового пізнання в соціальних науках узагалі, однією з яких є економічна наука [5, с. 43–45].

Характеризуючи особливості наукового пізнання в соціальних науках, слід відмітити, що вони впливають перш за все зі складності об'єктів цих наук у порівнянні з об'єктами природничих наук. При цьому йдеться не тільки про кількісну різницю між об'єктами соціальних і природничих наук, але й про якісну, оскільки поведінка людей є осмисленою та навмисною, вони мають свої інтереси і волю. Соціальні явища є результатом цілеспрямованих і усвідомлених дій людей, у той час як природні явища та поведінка об'єктів природничих наук регулюються детерміністськими об'єктивними законами. І хоча певні об'єктивні закономірності в соціальних явищах можуть бути виявлені, точні й однозначні передбачення на їх основі навряд чи можливі. Поведінка об'єктів соціальних наук швидко змінюється з часом, є різною в різних суспільствах залежно від їхніх цінностей і пріоритетів, які, у свою чергу, також постійно змінюються, у той час як у природничих науках об'єкти та явища є набагато стійкішими.

Важливо відмітити, що в соціальних науках ми вивчаємо себе, тобто перебуваємо всередині досліджуваної системи та певною мірою визначаємо за-

кони розвитку цієї системи. А оскільки людина є водночас і суб'єктом, і об'єктом пізнання, уникнути суб'єктивізму в соціальному пізнанні дуже важко, адже у кожної людини є певна власна думка стосовно того, що відбувається в суспільстві і як суспільство має розвиватися, оскільки все це безпосередньо стосується її особисто.

Крім того, соціальні науки практично завжди більшою чи меншою мірою є політично упередженими. В одних випадках це проявляється в тому, що вчені змушені підкорятися зовнішньому тиску з боку політичних структур, зацікавлених у тому, щоб результати наукових досліджень працювали на їхній імідж – прикрашали їх досягнення, пом'якшували їхні прорахунки та помилки, паплюжили політичних супротивників і т. ін. В інших випадках робота на заздалегідь спланований – бажаний результат і тенденційне представлення результатів досліджень є добровільним та усвідомленим відступом від принципів наукової етики. Відбувається це тоді, коли вчені виконують профінансоване певною політичною структурою конкретне соціальне замовлення. Останнє зауваження є принципово важливим і безпосередньо підводить нас до головної проблеми публікації, а саме – риторики економічної науки, налаштованої на те, щоб своїми результатами впливати на суспільство та зумовлювати ті чи інші моделі поведінки людей.

Безсумнівно, що зазначені характеристики пізнання в соціальних науках вступають в об'єктивне протиріччя з тими десятима методологічними постулатами модернізму в економічній науці, що були визначені вище.

І хоча модернізм усе ще зберігає за собою статус основної течії економічної науки, наприкінці ХХ ст. його методологічні основи виявилися безнадійно підірваними. У фундаментальній статті П. Отмахова дається розгорнута характеристика тих головних хворобливих етапів, які послідовно пройшла модерністська методологія, поступово розлучаючись зі своїми десятима заповідями [6].

Початок цьому було покладено вимушеним визнанням модерністами того факту, що не все в теорії може бути підтверджено за допомогою емпіричних даних [6, с. 147]. Зокрема, це знайшло відображення у відомій статті М. Фрідмена «Методологія позитивної економічної науки» [7]. А останнім рубежем, який змушені були здати модерністи, стало те, що вони не змогли спростувати феномен «теоретичної навантаженості» фактів, який відстоювався їхніми критиками. З цього ж невпинно та невблаганно випливав висновок про те, що перевіряти такими фактами теорію «стало явно нелогічно і безглуздо. Тобто “модерністська” методологія не виправдала сподівань, які на неї поклалися, й опинилася в глибокій кризі» [6, с. 154].

Визнання того, що економіка – це об'єкт, який формується самими людьми і, більше того, передбачає, що «навіть його опис складається не тільки

і часом не стільки з фактів, скільки з точки зору про наявність відповідних фактів, тобто має оціночний характер» [2, с. 28], змусило методологів не тільки шукати нові підходи до визначення цілей і завдань економічного аналізу, але й поставило перед ними питання самоідентифікації – визначення того, у чому нарешті полягає зміст їх професійної діяльності, чим і як мають займатися економісти.

Вважаємо, що найпродуктивніші відповіді на ці питання були запропоновані прихильниками риторичної концепції методу економічної науки – економіки як риторики: А. Кламером, Т. Леонардом, Д. МакКлоскі [4] та ін., що сформувалася на загальнофілософських принципах найбільш радикальних течій сучасного постмодернізму.

На відміну від десяти постулатів традиційного модернізму економічної науки, основу методологічних поглядів цих учених, по суті, склала головна відправна теза про те, що «нові і по-справжньому значущі теорії перемагають не внаслідок їх більшої логічної переконливості або емпіричної обґрунтованості, а завдяки пропагандистській діяльності їх прихильників» [6, с. 157].

«Економіка – це риторика. Не просто текст або комунікація є риторичними, але і сама економіка як така» [8, с. 226].

При такому підході в економічному аналізі вже немає чіткої диференціації дослідження на об'єкт і суб'єкт, оскільки для «економіста-пропагандиста» не менший, а, може бути, ще й більший інтерес, ніж зовнішнє «об'єктивне» економічне середовище, становлять його внутрішня «суб'єктивна» рефлексія та його власні «суб'єктивні» можливості встановлення комунікацій із його власною аудиторією як реципієнтами (приймачами) його «пропагандистських» суджень, прогнозів і рекомендацій.

Відповідно завдання економістів тепер полягає вже зовсім не в тому, щоб установлювати істину та відшукувати об'єктивні аргументи, що мають підтвердити істинність їхніх теоретичних суджень. В економіці як риториці головне завдання економістів полягає в тому, щоб переконувати свою аудиторію у правоті своїх теоретичних поглядів. А для цього вони мають максимально повно використовувати весь той арсенал риторичних прийомів і засобів, що було вироблено та накопичено людством, починаючи з часів стародавніх греків.

Цілком очікувано і закономірно, що виникнення економічної риторики як альтернативної мейнстріму методології економічної науки було зустрінuto представниками головної течії або вороже, або, як мінімум, насторожено та з неабиякою часткою скепсису. Утім за десятиліття, що минули після виходу в 1983 р. піонерної статті Д. МакКлоскі [9], у якій уперше було публічно презентовано принципи економічної риторики, число прихильників нового напрямку економічної методології істотно зросло. І цьому чимало сприяли

дружелюбність і толерантність представників економічної риторики. Адже в цьому, власне, і виявляється квінтесенція даного дослідницького підходу: будь-які думки та принципово відмінні точки зору мають рівне право на існування. Залишається лише довести свою правоту: *Discussio mater veritas est!*

Як свідчить контент-аналіз економічних публікацій, у сучасній економічній науці найбільш поширеними риторичними прийомами та засобами є такі [6, с. 160–168]:

- апеляція до авторитетів і громадської думки (цитування, посилення на референтні для цільової аудиторії групи і т. ін.);
- демонстрація технічної майстерності презентації інформації;
- «метааргументи» (стилістика, неймінг – вибір для своїх теорій і пропозицій таких найменувань, які переконують в істинності та новизні, викликають довіру, позитивні асоціації тощо);
- епістемологічні аргументи (софістика);
- оціночні судження;
- використання метафор, порівнянь, образів;
- звернення до здорового глузду й особистого досвіду аудиторії.

З одного боку, безсумнівною є історична спадкоємність у використанні цих прийомів і засобів, появою яких, як вважають історики мовознавства [10], ми зобов'язані давньогрецьким мислителем – Емпедоклу (495–435 рр. до н. е.), Горгію Леонтінському (485–380 рр. до н. е.), які заклали основу цілісних уявлень про риторичку в Аристотеля (384–322 рр. до н. е.).

Тому деякі характеристики риторики в Аристотеля цілком могли б увійти в сучасну статтю представників риторичної економіки: «Оскільки метод риторики пов'язаний зі способами переконання, а переконання є якимось доказом, оскільки ми найбільше переконуємося тоді, коли погоджуємося з доказами...» [11, с. 7].

Але в їхніх поглядах присутні й принципові відмінності.

В Аристотеля «риторика» завжди несе в собі однозначно позитивні конотації, де б вона не використовувалася – чи йдеться про справи державні (доповіді у народних зборах), чи стосується вона справ приватних (виступи в суді): «Риторика ж корисна, тому що справжнє і справедливе за своєю природою є сильнішими, ніж їхні протилежності, тому, якщо ухвалюються не належні рішення, то доповідачі неминуче зазнають поразки зі своєї ж власної вини, а це гідне осуду» [11, с. 7].

На відміну від цього і цілі, і результати в економічній риторичці можуть істотно відрізнятися. Як стверджує Д. МакКлоскі, риторика і переконання можуть бути різними. Тут представлені всі способи людського переконання. «Звичайно, це може бути і обман» [8, с. 224]. «Тут важливо, як саме ти доводиш істину, чи ти говориш правду, чи ти намагаєшся обдурити людей» [8, с. 225].

Вважаємо, що виявлені та проаналізовані нами особливості риторичної концепції методу економічної науки дозволяють визначити її як найбільш адекватну (на відміну від модернізму) методологічну основу вирішення тих пріоритетних завдань сучасної економічної науки, що було нами визначено на початку статті. А саме:

- створило б необхідну методологічну основу обґрунтування напрямів зміцнення конкурентних позицій економічних систем країн світу в умовах глобалізації;

- дозволило б визначити форми практичної реалізації цих напрямів з урахуванням можливостей міжнародного маркетингу та м'якої сили на технологічній основі сучасних НІКТ.

Далі проілюструємо та проаналізуємо це на прикладах, звернувшись до найбільш поширених наразі підходів у галузі міжнародних порівняльних досліджень.

Аналізуючи вплив економічної науки на практику розробки та реалізації господарчих і політичних рішень, О. І. Ананьїн зауважує: «Той факт, що одна і та сама реальність може бути представлена різними науково обґрунтованими економічними моделями, а ці моделі, у свою чергу, можуть служити підставою різних і навіть протилежних висновків для економічної політики, багато в чому визначає характер відносин у сфері прикладних розробок. За цих умов перевагу має кінцевий споживач, перш за все політик» [2, с. 49].

При цьому, якщо йдеться про міжнародні порівняльні дослідження, то висловлені нами вище зауваження щодо існування тенденційних економічних досліджень, їхньої спрямованості на отримання заздалегідь запланованих, бажаних для замовника результатів, то в них ці риси виявляються дуже часто і вельми виразно.

Пояснюючи це, варто звернути увагу на дві обставини, що пов'язані з отриманням і використанням результатів економічних досліджень.

З одного боку, не викликає сумніву, що оцінка доцільності й ефективності рішень, які приймаються акторами на підставі певних даних (неважливо, про кого йде мова: про підприємця, який розробляє міжнародний інвестиційний проект для своєї фірми, або про урядовця, який піддає експертизі програму державного фінансування експорту певної галузі економіки), суттєво залежить від того, наскільки вони довіряють тим дослідженням, у результаті яких ці дані отримані, й самим виконавцям цих досліджень. Тобто тою чи іншою мірою їхні думки ґрунтуватимуться на універсальних критеріях оцінки достовірності інформації, таких як валідність і надійність [5, с. 146–147].

З другого боку, якщо із самого початку певне дослідження послідовно й цілеспрямовано налаштовується на отримання конкретних бажаних резуль-

татів і до того ж виконується професійно, то довести, що результати дослідження не відповідають критеріям достовірності, буде дуже важко.

З цього випливає, що в одних випадках цілком достовірні дані, будучи тенденційно поданими, можуть ввести в оману, в той час як перекручена інформація (отримана на основі некоректної методології) може бути зовні представлена як цілком коректна – не викликаючи жодних сумнівів у її достовірності.

У зв'язку з цим значний інтерес становить робота з провокаційною назвою «Довідник економіста-афериста», в якій її автор – С. Токарев – детально доводить можливі способи «оптимізації здійснення “необ’єктивного економічного аналізу”» [12].

Уявімо собі, наприклад, таке. Займаючись недобросовісною конкуренцією за абітурієнтів, один з університетів замовляє дослідження, спрямоване на те, щоб отримати негативну інформацію про свого головного конкурента. Чи можна це зробити, якщо не вдаватися до тривіального спотворення інформації, що підпадатиме під ознаки дифамації? Саме так! І цілком нейтральна і достовірна інформація може бути пристосована для досягнення цієї негідної мети, якщо грамотно використовувати прийоми статистичної обробки даних, наприклад так званий «парадокс Сімпсона» [13, с. 439]. Він полягає в тому, що розгляд показників зустрічальності у двосторонній таблиці характеристик у двох групах окремо може привести до протилежного висновку, коли ці дві групи об'єднуються. Щоб це сталося, необхідно, щоб існувала суттєва різниця в пропорціях однієї категорії у двох групах. Якщо ця умова дотримується, чи можна надати негативного характеру фактичній інформації про вступ абітурієнтів до конкуруючого університету? Нехай, наприклад, незалежно від статі абітурієнтів із тих, що подали документи на спеціальність «математика», у цей ЗВО було зараховано 80 %, а з тих, хто подав на «право», – 40 %. Звичайно, ніякої статевої дискримінації в цьому немає. Утім, якщо на «математику» документи подали 75 % юнаків і дівчат, а на «право» лише 30 % абітурієнтів обох статей, то загальний рівень зарахування до цього університету буде виглядати дуже дискримінаційним (табл. 1).

Таблиця 1

Результати вступу до університету

Стать абітурієнта	Вступили	Не пройшли
Юнаки	700	300
Дівчата	520	420

Джерело: [13].

При зазначених вище пропорціях з 1000 юнаків і 1000 дівчат, представлених у двосторонній таблиці, виявиться, що до конкуруючого університету зараховуються «аж» 70 % юнаків і «лише» 52 % дівчат! Таким чином, фактична ситуація, пов'язана з дотриманням рівності можливостей юнаків і дівчат при вступі до ЗВО-конкурента, навмисно спотворюється, але довести це, по суті, неможливо.

Продовжимо далі характеристики риторичної інтерпретації міжнародних порівняльних досліджень на прикладі освіти, звернувшись до даних міжнародних – глобальних рейтингів університетів, які наразі визнаються як найбільш авторитетні, а саме: академічний рейтинг провідних університетів світу, що визначає Шанхайський університет, – ARWU; рейтинг, що розробляє видання The Times Higher Education, – THE, і рейтинг компанії Quacquarelli Symonds – QS [14, с. 331–332], представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Глобальні рейтинги університетів світу

Університет, країна	ARWU рейтинг з 1000 університетів світу, 2018	QS рейтинг з 2500 університетів світу, 2019	THE рейтинг з 1258 університетів світу, 2019
1	2	3	4
Гарвардський університет, США	1	3	6
Стенфордський університет, США	2	2	3
Кембриджський університет, Велика Британія	1	6	2
Массачусетський технологічний інститут (MIT), США	3	1	4
Каліфорнійський університет, Берклі, США	4	27	15
Прінстонський університет, США	5	13	7
Оксфордський університет, Велика Британія	2	5	1

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Колумбійський університет, США	6	16	16
Каліфорнійський технологічний інститут, США	7	4	5
Університет Чикаго, США	8	9	10
Каліфорнійський університет, Лос-Анджелес, США	9	32	17
Корнельський університет, США	10	14	19
Ельський університет, США	10	15	8
Імперський коледж Лондона, Велика Британія	24	8	9
ЕТН Цюріх – Швейцарський федеральний технологічний інститут, Швейцарія	19	7	11
UCL – Університетський коледж Лондона, Велика Британія	17	10	14
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна	–	481	1001+
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна	–	531–540	1001+
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна	–	601–650	–

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна	–	701–750	–
Сумський державний університет, Україна	–	751–800	–
Національний університет «Львівська політехніка», Україна	–	751–800	1001+
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна	–	–	1001+

Джерело: [15; 16; 17].

Не вдаючись до фальсифікації даних, узятих з оригінальних джерел, сформулюємо всього два, але протилежних за своїм змістом висновки, що впливають зі змісту табл. 2.

1. Найкращою у світі моделлю вищої освіти наразі є англосаксонська. Усі країни світу повинні розглядати її як зразок і трансформуватися в її напрямку.

2. Рейтинги університетів є інструментами міжнародного маркетингу та реалізації м'якої сили держав – експортерів освітніх послуг. Існуюча система рейтингових оцінок університетів ґрунтується на тих критеріях, які забезпечують провідні позиції у світі саме американським університетам і заперечують специфіку цілей і завдань розвитку інших національних освітніх систем. Тому завданням розвитку національної системи освіти України не має бути безглузда гонитва за рейтингами та сліпе копіювання (імпорт) американських інститутів освіти. Україна повинна мати свою власну національну стратегію освіти, що містить у собі, крім стратегічних орієнтирів розвитку навчання, не менш важливі орієнтири розвитку підсистем виховання й освіти [18, с. 42–43].

Якби дані табл. 2 розглядалися з позицій позитивізму (модерністської методології економічного аналізу), тоді один із цих висновків треба було б визнати як «вірний», а другий відкинути як «невірний». Якщо ж дані аналізувати в контексті риторичної економіки, то кожен із висновків рівною мірою

має право на існування. А який із двох відкидати чи зберігати обидва – це вже право їхніх реципієнтів.

Не менш виразними здаються можливості риторики економіки, якщо звернутися до порівняльного аналізу показників соціально-економічного розвитку країн, представлених у табл. 3.

Таблиця 3

Показники соціально-економічного розвитку України, Куби, США

Показник	Україна	Куба	США
Населення, млн чол., 2017	44,2	11,5	324,5
Валовий внутрішній продукт, млн дол. США, 2017, у поточних цінах	112154,19	96851,00	19390604,00
Індекс людського розвитку, значення, 2018	0,751	0,777	0,924
Індекс людського розвитку, значення, рейтинг серед 189 країн, 2018	88	73	13
Очікувана тривалість життя при народженні, років, 2017	72,1	79,9	79,5
Дитяча смертність при народженні (на 1000 народжених), 2016	7,8	4,2	5,6
Дитяча смертність до 5 років (на 1000 народжених), 2016	9,1	5,5	6,5
Захворюваність на туберкульоз (на 100 000 чол. населення), 2016	87,0	6,9	3,1

Джерело: [19; 20].

Як і в інтерпретації даних табл. 2, спробуємо звести результати аналізу даних до двох, по суті, протилежних висновків. Спочатку порівнюємо дані, що характеризують розвиток України і США (стовпці 2 і 4). Доходимо висновку № 1: відмінності у рівнях економічного розвитку країн світу, масштабів їх економік є тими головними причинами, які обумовлюють стан здоров'я їхніх громадян і забезпечують їм ту чи іншу тривалість життя.

А далі зіставимо показники розвитку Куби і США (стовпці 3 і 4). Формулюємо висновок № 2 (практично альтернативний до попереднього): рівень і масштаби економіки не є тими головними факторами, що впливають на стан охорони здоров'я та визначають тривалість життя в різних країнах світу. За рахунок резервів, які безпосередньо не враховуються в показниках економічного розвитку, бідніші країни в змозі забезпечувати своїм громадянам більш високий рівень системи охорони здоров'я і більшу тривалість життя, ніж у багатших країн. Порівнюючи ці твердження, визначаємо загальний висновок, що за своїм змістом є тим самим, що і при аналізі попередньої таблиці, отже: кожен із двох висновків має свій сенс і своє значення.

Нарешті, на прикладі даних, що містяться в табл. 4, проаналізуємо ще один аспект риторичної інтерпретації результатів міжнародних порівнянь, роблячи акцент на визнанні пізнавальної цінності економічної риторики і її внеску в загальний розвиток економічної науки.

Таблиця 4

Нерівність доходів і рівень щастя країн світу

Країна	Коефіцієнт Джині, рейтинг з 216 країн світу (фактично – з 66), 2015	Коефіцієнт Джині, значення, 2015	Індекс щастя, значення, рейтинг зі 156 країн світу 2015–2017	Індекс щастя, значення, 2015–2017
1	2	3	4	5
Словенія	1	25,4	51	5,948
Україна	2	25,5	138	4,103
Чехія	3	25,9	21	6,711
Словаччина	4	26,5	39	6,173
Казахстан	5	26,9	60	5,790
Молдова	6	27,0	67	5,640
Фінляндія	7	27,1	1	7,632
Норвегія	8	27,5	2	7,594
Нідерланди	9	28,2	6	7,441

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5
Данія	10	28,2	3	7,555
...	...	...	...	...
Парагвай	57	47,6	64	5,681
Чилі	58	47,7	25	6,476
Бенін	59	47,8	136	4,141
Коста-Рика	60	48,4	13	7,072
Гондурас	61	49,6	72	5,504
Панама	62	50,8	27	6,430
Колумбія	63	51,1	37	6,260
Бразилія	64	51,3	28	6,419
Замбія	65	57,1	125	4,377
Намібія	66	59,1	119	4,441

Джерело: [21; 22].

Представлені в табл. 4 дані, що характеризують диференціацію доходів (коефіцієнт Джині, стовпці 2 і 3) і уявлення про щастя резидентів цих країн (індекс щастя, стовпці 4 і 5), становлять інтерес, скоріше за все, не тому, що дають задовільні відповіді на питання про зв'язок і співвідношення оцінок задоволеністю життям і нерівністю в розподілі доходів у різних країнах. Навпаки, головна цінність таблиці полягає в тому, що зіставлення її даних об'єктивно висуває перед науковцями цілу низку складних риторичних питань і в такий спосіб стимулює розвиток науки в незвичному для неокласичної теорії напрямі.

Чи справді відповідає дійсності відомий вислів «не в грошах щастя», якщо аналізувати його правомірність із наукових позицій?

Чи варто пов'язувати гнітючий рівень щасливості українців із тим, що в суспільстві занадто низький рівень диференціації доходів?

Перелік цих питань можна продовжувати.

Висновки. Нові завдання, які постали перед економічною наукою на рубежі ХХ–ХХІ ст., вимагають глибокого перегляду позитивної (модерністської) методології економічного аналізу, яка сформувалася в руслі неокласичного мейнстріму.

Серед альтернативних напрямів розвитку економічної методології найбільш продуктивним є становлення риторичної концепції методу економічної науки – економіки як риторики (rhetorical approach to economics / economic rhetoric).

На відміну від представників традиційного модернізму в економіці прихильники економічної риторики наголошують, що головне завдання науковців полягає в тому, щоб переконувати свою аудиторію в правоті своїх теоретичних поглядів.

Аналіз досвіду використання риторичної концепції методу економічної науки дозволяє визначити цей напрям розвитку економічної думки як найбільш адекватну (на відміну від модернізму) методологічну основу вирішення пріоритетних завдань сучасної економічної науки, а саме:

- створює необхідну основу обґрунтування напрямів зміцнення конкурентних позицій економічних систем країн світу в умовах глобалізації;
- дозволяє визначити форми практичної реалізації цих напрямів з урахуванням можливостей міжнародного маркетингу та м'якої сили на технологічній основі сучасних НІКТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коландер Д. Экономическая наука нового тысячелетия: как она нашла свой путь и каков он?: пер. с англ. *Истоки: из опыта изучения экономики как структуры и процесса*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. С. 381–398.
2. Экономика как искусство: методологические вопросы применения экономической теории в прикладных социально-экономических исследованиях / отв. ред. О. И. Ананьин; Ин-т экономики РАН. Москва: Наука, 2008. 255 с.
3. Грилихес Ц. Производительность, научно-технический прогресс и ограниченность данных: пер. с англ. *Истоки: экономика в контексте истории и культуры*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. С. 122–165.
4. МакКлоски Д. Риторика экономической науки. 2-е изд. / пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. пер. Д. Расков. Москва: Междунар. отношения, 2015. 328 с.
5. Нащёкина О. Н., Тимошенко И. В. Методология научных исследований: учеб. пособие. Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. 304 с.
6. Отмахов П. «Риторическая» концепция метода в экономической теории. *Истоки*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2000. Вып. 4. С. 138–176.
7. Фридмен М. Методология позитивной экономической науки: пер. с англ. *THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем*. 1994. Вып. 4. С. 20–52.
8. Расков Д. Технологические и институциональные идеи – это то, что делает наш мир современным: интервью с Дейдрой МакКлоски. *Экономическая политика*. 2016. Т. 11. № 3. С. 224–244.
9. McCloskey D. N. The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*. 1983. Vol. 21, № 2. P. 481–517.
10. Волков А. А. Теория риторической аргументации. Риторика Античности и Средних веков. *Образовательный портал slovo.ru*. URL: <https://www.portal-slovo.ru/philology/46844.php> (дата звернення: 05.11.2018).

11. Аристотель. Риторика. Поэтика: пер. с древнегреч. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
12. Токарев С. С. Справочник экономиста-афериста. Корпоративный менеджмент. URL: <https://www.cfin.ru/finanalysis/math/crook.shtml/> (дата звернення: 05.11.2018).
13. Clapham Ch., Nicholson J. The Concise Oxford Dictionary of Mathematics. 5th ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 2014. IV. 544 p.
14. Тимошенко И. В., Нащекина О. Н. Рейтинги университетов и проблема информационной асимметрии в условиях глобализации. *Европейський вектор економічного розвитку*. 2012. Вип. 2. С. 329–334.
15. ARWU: Academic Ranking of World Universities 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html> (дата звернення: 05.11.2018).
16. THE: The Times Higher Education World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 05.11.2018).
17. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings> (дата звернення: 05.11.2018).
18. Тимошенко І. В. Інституційні основи розвитку системи освіти: монографія. Харків: Вид-во НУА, 2013. 568 с.
19. The World Bank Data. GDP. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart> (дата звернення: 05.11.2018).
20. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Reports. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf (дата звернення: 05.11.2018).
21. Helliwell J. F., Layard R., Sachs J. D. World Happiness Report 2018. Columbia University, Earth Institute. Center for Sustainable Development, 2018. 172 p. URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf (дата звернення: 05.11.2018).
22. The World Bank Data. GINI Index. URL: <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country> (дата звернення: 05.11.2018).

REFERENCES

1. Colander, D. (2007). Ekonomicheskaya nauka novogo tysyacheletiya: kak ona nashla svoj put i kakov on? [New millennium economics: How did it get this way, and what way is it?]. *Istoki: iz opyta izucheniya ekonomiki kak struktury i protsessa – Origins: from the experience of studying economics as a structure and process* (pp. 381–398). Moskva: Izdat. dom GU VShE [in Russian].
2. Ananin, O. I. (Ed.). (2008). *Ekonomika kak iskusstvo: metodologicheskie voprosy primeneniya ekonomicheskoy teorii v prikladnyh socialno-ekonomicheskikh issledovaniyah [Economics as an art: methodological issues of the application of economic theory in applied socio-economic research]*. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Griliches, Z. (2004). Proizvoditelnost, nauchno-tekhnicheskij progress i ogranichennost dannykh [Productivity, R&D, and the data constraint]. *Istoki: ekonomika v kontekste istorii i kultury – Origins: Economics in the context of history and culture* (pp. 122–165). Moskva: Izdat. dom GU VShE [in Russian].

4. McCloskey, D. N. (2015). *Ritorika ekonomicheskoy nauki [The Rhetoric of Economics]*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
5. Nashchekina, O. N., & Timoshenkov, I. V. (2011). *Metodologiya nauchnykh issledovanij: ucheb. posobie [Research Methodology: study guide]*. Kharkov: NTU «HPI» [in Russian].
6. Otmakhov, P. A. (2000). «Ritoricheskaya» koncepciya metoda v ekonomicheskoy teorii [«Rhetorical» concept of the method in economic theory]. *Istoki – Origins*, 138–176 [in Russian].
7. Friedman, M. (1994). *Metodologiya pozitivnoy ekonomicheskoy nauki [The methodology of positive economics]*. *THESIS*, 4, 20–52 [in Russian].
8. Raskov, D. (2016). Tehnologicheskie i institucionalnye idei – eto to, chto delaet nash mir sovremennym. Intervyu s Deirdre McCloskey [Technological and institutional ideas are what make our world modern. Interview with Deidra McCloskey]. *Ekonomicheskaya politika – Economic policy*, 11(3), 224–244 [in Russian].
9. McCloskey, D. N. (1983). The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*, 21(2), 481–517.
10. Volkov, A. A. (2018, December). *Teoriya ritoricheskoy argumentacii. Ritorika Antichnosti i Srednikh vekov [Theory of rhetorical argumentation. The rhetoric of antiquity and the Middle Ages]*. Retrieved from <https://www.portal-slovo.ru/philology/46844.php> [in Russian].
11. Aristotle (2000). *Ritorika. Poetika [Rhetoric. Poetics]*. Moskva: Labirint [in Russian].
12. Tokarev, S. S. (2018, December). Spravochnik ekonomista-aferista [Handbook of economist scammer]. *Korporativnyy menedzhment – Corporate management*. Retrieved from <https://www.cfin.ru/finanalysis/math/crook.shtml> [in Russian].
13. Clapham, Ch., & Nicholson, J. (2014). *The Concise Oxford Dictionary of Mathematics*. 5th ed. Oxford, UK: Oxford University Press.
14. Timoshenkov, I. V., & Nashchekina, O. N. (2012). Rejtingi universitetov i problema informacionnoj asimmetrii v usloviyah globalizacii [University rankings and the problem of information asymmetry in the context of globalization]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnogo rozvytku – European vector of economic development*, 2, 329–334 [in Russian].
15. *ARWU: Academic Ranking of World Universities 2018* (2018, December). Retrieved from <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html>.
16. *THE: The Times Higher Education World University Rankings* (2018, December). Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
17. *QS World University Rankings* (2018, December). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
18. Timoshenkov, I. V. (2013). *Instytutsiini osnovy rozvytku systemy osvity: monohrafiya [Institutional framework for the development of the education system]*. Kharkiv: NUA [in Ukrainian].
19. The World Bank Data (2018, December). *GDP*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>.

20. United Nations Development Programme (UNDP) (2018, December). *Human Development Reports*. Retrieved from http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf.
21. Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. D. (2018). *World Happiness Report 2018*. Columbia University: Center for Sustainable Development. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf.
22. The World Bank Data (2018, December). *GINI Index*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country>.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 19.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 21.11.2018 р.

И. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры международного бизнеса и экономической теории Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, Украина, г. Харьков

О. Н. НАЩЕКИНА

кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и налогообложения Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», Украина, г. Харьков

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЗЕРКАЛЕ РИТОРИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МЕТОДА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье раскрыто содержание риторической концепции метода экономической науки. Дана общая характеристика современных направлений сравнительных исследований социально-экономического развития стран мира и проведен анализ некоторых из них в контексте толкования экономики как риторики. Обоснован общий вывод о том, что наиболее продуктивной методологической основой исследования и интерпретации данных международных сравнительных исследований является риторическая концепция метода экономической науки.

Ключевые слова: экономическая методология, метод экономической науки, экономическая риторика, экономика как риторика, международные сравнительные исследования стран мира.

I. V. TIMOSHENKOV

D. Sc. (Econ.), associate professor, professor at the International Business and Economic Theory Dept., V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

O. N. NASHCHEKINA

Cand. Sc. (Phys. & Math.), associate professor, associate professor at the Management and Taxation Dept., National technical university “Kharkiv polytechnic institute”, Ukraine, Kharkiv

INTERNATIONAL COMPARATIVE STUDIES THROUGH THE LENS OF THE RHETORICAL APPROACH TO ECONOMICS

Problem setting. At the turn of the XXI century, economic science had to deal with new challenges and address new issues. The problem of developing practical recommendations for all actors in the economic system (from individual entrepreneurs to governments) came to the fore. It turned out that the neoclassical mainstream economics based on the modernist (positivist) economic methodology was unable to solve that problem. An alternative economic methodology adequate to the new tasks of economic science was needed.

Recent research and publications analysis. The rhetoric of economics is one of the modern directions in economic methodology, whose philosophical bases are related to the most radical post-modernist schools. The founders of the rhetorical economics are D. McCloskey, A. Klammer, T. Leonard. In the path-breaking works of these authors, economics was defined as rhetoric whose primary tasks are to persuade the target audience and to prove the correctness of certain theoretical views rather than to establish the truth.

Paper objective. The main objectives of the paper are to provide a comprehensive description and explanation of the rhetorical approach to economics, to justify the relevance and benefits of this approach for the development of economic science in general and for the analysis of results of international comparative studies in particular.

Paper main body. In the paper, the major deficiencies and limitations of the modernist (positivist) methodology of neoclassical (mainstream) economics are exposed.

Based on that, it is justified that contemporary economic science needs more adequate methodological framework as a basis for its further development.

Economic rhetoric, one of the modern directions in economic methodology, is defined as a promising methodological perspective meeting the new challenges in economic science.

The application of the rhetorical approach to the analysis of results of cross-country comparative studies is discussed and the relevance of using this methodological approach for that purpose is shown.

Conclusions of the research. Economic rhetoric can be regarded as the most adequate and fruitful methodological approach among the modern directions of economic methodology.

The use of the rhetorical approach allows scholars:

– to justify the choice of the directions for strengthening the international competitiveness of a country under the conditions of globalization;

– to decide on the forms and instruments of international marketing and soft power best suited to the chosen directions.

Short Abstract for an article

Abstract. The paper discusses and clarifies the essence of the rhetorical approach to economics (economic rhetoric). The current trends in comparative studies of socio-economic development in different countries are described and some of those trends are analyzed using the rhetorical methodology. It is concluded that the economic rhetoric represents the most adequate and fruitful methodological framework for conducting cross-country comparative studies and interpreting their results.

Key words: economic methodology, method of economic science, economic rhetoric, economics as rhetoric, cross-country comparative.

Article details:

Received: 07 November 2018

Revised: 19 November 2018

Accepted: 21 November 2018